कार्यभेदात्द्वयंकल्प्यतइत्याह बुद्धिरिति बुद्धिःअतीवआत्मानुगाअत्यंतंआत्मनासहतादात्म्यंप्राप्तालोहपिंडइवाग्निना अतःसाआत्मचैतन्यानुविद्धा उत्पातेनउल्कांत्यादिना विधीयतेवशीक्रियते तथा चोत्पातवत्याअनुगतआत्मापिउत्पातवान्जलचंद्रचांचल्यन्यायेनभवति एतेनबुध्यात्मनोरन्योन्याध्यासोदर्शितः इममेवाश्रित्यतार्किकास्तयोर्धर्मधर्मिभावमुपयंति ननुअध्यस्यंतामुपहितेषूपाधिधर्माःघटाकाशेइवघटगतिःनतुविपरीतमपि घटेआकाशगतस्यास्पर्शत्वादेरदर्शनादित्याशंक्याह तदाश्रिताहिसाज्ञेयेति प्रसिद्धंहिआत्मचैतन्यंबुध्याआश्रितंअतएववौद्धाबुद्धिरेवचेतनेतिवदंति घटशब्दोयमितिदृष्टांतेपिशब्दवत्त्वस्याकाशधर्मस्यघटेध्यासदर्शनात् ननुअत्रान्योन्यस्मिन्नन्योन्यधर्मयोरेवाध्यासउतधर्मिणोरपि आद्येधर्मिणोःसमसत्वेनद्वैतापत्तिः अंत्येद्वयोरपिमिथ्यात्वापत्त्याशून्यशेषतापत्तिरित्याशंक्याह बुद्धिस्तस्यैषिणीभवेदिति बुद्धिःस्वरूपसिध्यर्थमात्मानमधिष्ठानमिच्छतिरज्जूरगइवरज्जुं तथाचधर्माणामेवान्योन्याध्यासोनतुधर्मिणोः शुक्तौरजतस्येवरजतेशुक्तेरध्यासाभावात् अतोनोक्तदोषद्वयप्रसंगः ॥२५॥ ननुआपद्यतांद्वैतंनतुसर्वप्रमाणसिद्धायाबुद्धेर्मिथ्यात्वंवक्तुंशक्यमित्याशंक्याह बुद्धिरुत्पद्यतेकार्यादिति विषयेंद्रियसंयोगादेः कार्यात्बुद्धिरुत्पद्यतेतन्निवृत्तौनिवर्ततइतिबुद्धेरनित्यत्वंप्रसिद्धं नित्या

सर्पउवाच बुद्धिरात्मानुगातीवउत्पातेनविधीयते ॥ तदाश्रिताहिसाज्ञेयाबुद्धिस्तस्यैषिणीभवेत् ॥ २५ ॥ बुद्धिरुत्पद्यतेकार्यान्मनस्तूत्पन्नमेवहि ॥ बुद्धेर्गुणविधानेनमनस्तद्गुणवद्भवेत् ॥ २६ ॥ एतद्विशेषणंतातमनोबुद्ध्योर्यदंतरं ॥ त्वमप्यत्राभिसंबुद्धःकथंवामन्यतेभवान् ॥ २७ ॥ युधिष्ठिरउवाच अहोबुद्धिमतांश्रेष्ठशुभाबुद्धिरियंतव ॥ विदितंवेदितव्यंतेकस्मात्समनुपृच्छसि ॥ २८ ॥ सर्वज्ञंत्वांकथंमोहआविशत्स्वर्गवासिनं ॥ एवमद्भुतकर्माणमितिमेसंशयोमहान् ॥ २९ ॥ सर्पउवाच सुप्रज्ञमपिचेच्छूरमृद्धिर्मोहयतेनरं ॥ वर्तमानःसुखेसर्वोमुह्यतीतिमतिर्मम ॥ ३० ॥ सोहमैश्वर्यमोहेनमदाविष्टोयुधिष्ठिर ॥ पतितःप्रतिसंबुद्धस्त्वांतुसंबोधयाम्यहं ॥ ३१ ॥ कृतंकार्यंमहाराजत्वयाममपरंतप ॥ क्षीणःशापःसुरुच्छ्रोमेत्वयासंभाष्यसाधुना ॥ ३२ ॥

नित्ययोश्चात्मबुध्योर्नधर्मधर्मिभावःसिध्यति घटेयावद्रूपाभावस्यादर्शनेनात्मनियावद्दुःखाभावलक्षणस्यमोक्षस्यासिद्धेः नापिसंयोगः सहिउभयकर्मजोवाऽन्यतरकर्मजोवामल्लयोःपक्षिवृक्षयोर्वादृष्टः नचविभुनाआत्मनातादृशःसंयोगोबुद्धेरस्ति आकाशेनेवघटस्य यत्तुतयोरपिसंयोगमभ्युपगच्छंतितद्युक्तिशून्यंपरिभाषामात्रं तस्माद्रज्जूरगयोरिवानिर्वचनीयस्तयोःसंबंधइतिरज्जुवदात्मानित्योरज्जूरगवदाविर्भावतिरोभाववतीबुद्धिर्मिथ्येतियुक्तमुत्पश्यामः नन्वेवंबुद्धेराकस्मिकत्वेतद्धर्माणांदुःखादीनामप्याकस्मिकत्वापातात्कृतनाशाकृताभ्यागमस्तदवस्थएवेत्याशंक्याह मनस्तूत्पन्नमेवहीति बुद्धेर्नाशेपितज्जन्यवासनातंतुसंतानात्मकंमनोस्त्येव ततश्चपूर्ववासनयाबुद्धिरुत्पद्यतेबुध्याचवासनाविवर्धतइतिअनादिरनंताचैषाबुद्धिवासनयोर्बीजांकुरवत्संततिः तदेतदाह बुद्धेरिति गुणविधानेनसुखाद्याकारपरिणामधारणेन गुणविधिर्नास्तीतिपाठेगुणविधिरुपादानत्वेनास्तिकिंतूपादेयत्वमेव मनस्तूपादानं पटतंतुवदनयोर्भेदइत्यर्थः तद्गुणवत्तद्वासनायुक्तं ॥२६॥ विशेषणंव्यावर्तकं तस्मात्कार्यभेदान्मनोबुध्योर्भेदस्तेनचवासनाबीजनाशात्संसारांकुरोनजायतइतिसिद्धं ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ जातमपिज्ञानमैश्वर्यजाद्गर्वान्नश्यतीतिज्ञाततत्त्वोपिशमादीनाश्रयेदितिशेषग्रंथतात्पर्यं ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

Digitized by Google